

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Ботвин Тетяни Михайлівни

на тему: «Українські переклади Біблії XIX–XX століть:

лінгвокультурологічний аспект» (Тернопіль, 2020. – 197 с.),

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 Філологія (українська мова) до спеціалізованої вченої ради ДФ 58.053.002 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Дослідження релігійної лексики в Україні протягом майже всього минулого століття було заборонене. Її розвиток і функціонування не вважали об'єктом, що потребує вивчення, а релігію здебільшого трактували як пережиток минулого у свідомості громадян. Релігійна лексика зазнавала всіляких утисків, обмежень, дискримінації. Тому серед актуальних проблем українського мовознавства початку XXI ст. постала й проблема функціонування релігійної лексики, важливість якої спричинена докорінною зміною ставлення суспільства до церкви та релігії.

У період демократизації українського суспільства, що пов'язаний передовсім зі здобуттям нашою державою незалежності, відновився й активно розвивається в літературній мові конфесійний стиль. Разом із дослідженнями багатьох питань, що стосуються цього стилю, увагу науковців привернула проблема його лексичних одиниць та їхньої класифікації. Хоча лексику конфесійного стилю активно вивчали і до тепер досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, дисертантка знайшла свою нішу в мовознавстві і здійснила спеціальне наукове осмислення лексики окремих тематичних груп Святого Письма XIX–XX ст. в лінгвокультурологічному аспекті, зробила текстологічні зіставлення лексем в українськомовних перекладах Біблії П. Морачевського, П. Куліша, І. Огієнка та І. Хоменка, Р. Турконяка з текстом-першоджерелом, установила їхню відповідність/невідповідність мові-джерелу. Зважаючи на це, поза всякими сумнівами, тему дисертації вважаємо актуальною.

Повністю дотримано процедури обговорення та офіційності наукової студії – робота виконана в межах наукової теми кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та

лінгвопоетичний аспекти». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол №7 від 27 квітня 2017 року).

Об'єкт наукових пошуків дослідниці вирізняє роботу з-поміж праць цієї проблематики, оскільки проаналізовано лексичні одиниці українських версій Біблії в оригінальних перекладах П. Морачевського, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя, І. Огієнка, І. Хоменка, Р. Турконяка.

Очевидною є новизна роботи – вперше досліджено динаміку семантичних модифікацій лексикону тематичних груп в українських перекладах Біблії XIX–XX століть у лінгвокультурологічному аспекті. Комплексно проаналізовано позамовні та мовні чинники лексичних варіацій українських версій Біблії протягом двох століть; встановлено механізм і характер змін в лексичному складі тематичних груп у текстах українських версій Біблії.

Дисертантка поставила за мету проаналізувати семантичні модифікації лексикону в українських версіях Біблії XIX–XX століть у лінгвокультурологічному аспекті та успішно її досягла.

Дослідження, крім актуальності, наукової новизни, визначають методи дослідження, які авторка використала системно й комплексно.

Кандидатську дисертацію Тетяни Михайлівни визначають чітка й логічна структура викладу, глибина й ґрунтовність розв'язання порушених у ній проблем, вправність використання сучасної лінгвістичної термінології. Правильно сформулювавши мету і поставивши перед собою п'ять завдань, дисертантка їх успішно виконала. На нашу думку, переконливим та різнобічним вважаємо як здійснений авторкою теоретичний огляд досліджень відомих лінгвістів, так і комплексне вивчення проблематики.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження біблійного тексту» (с. 25–48) ґрунтовно висвітлено лінгвокультурологічний та лінгвістичний аналізи, а також методику дослідження біблійного тексту.

Відрадно, що авторка не оминула увагою й дискусійних теоретичних моментів в українській лінгвістиці, а навпаки – дала їм власну кваліфіковану оцінку.

Дослідниця подає науково виважене тлумачення тематичної групи, пояснюючи відмінність від лексико-семантичної групи. Цікавими є потрактування Тетяни Михайлівни, що в мові існує величезна кількість тематичних рядів, які є частинами національно забарвленої мовної картини світу, на основі яких можна зчитувати культурну інформацію (с. 45).

У другому розділі «Українські переклади Біблії XIX–XX століть: історико-лінгвістичний аспект» (с. 49–69) проаналізовано українські переклади Біблії XIX та XX століть.

Дисертантка досить переконливо висвітлила етапи повних перекладів Біблії українською, визначивши позитивні та негативні сторони тих чи тих перекладів. Цілком поділяємо твердження авторки, що українські переклади XIX–XX століть – якісно новий етап розвитку конфесійного стилю української літературної мови, який засвідчує його «сформованість, довершеність, повноцінність функціонування української мови на народній основі в XIX столітті, цілком придатної для релігійного вжитку» (с. 66). Погоджуємося, що переклади біблійного тексту українською мовою збагатили її лексичний, семантичний і фразеологічний фонд, продемонстрували багатючі виражальні засоби, органічно імплементували українську мову в загальноєвропейський культурний простір (с. 69).

У третьому розділі дисертації «Семантичні модифікації лексики в українських версіях Біблії: лінгвокультурологічний аспект» (с. 70–175) виокремлено та проаналізовано теонімні номінації, назви людини, назви духовних осіб, назви грошових одиниць, назви частин тіла людини, назви тварин, назви родів занять, назви хвороб.

Цікаві спостереження авторки, що в переважній кількості тематичних груп спостерігаються семантичні трансформації, які особливо виразні для профанної лексики на позначення найменування людини, частин тіла, тварин, назви грошових одиниць, родів занять, хвороб та ін. Хоча така тенденція майже не торкнулася сакральної лексики, що позначає найменування Бога, символів віри, основних релігійних дій, атрибутів християнської віри, церковних атрибутів

тощо. І цілком слушна позиція дослідниці щодо цієї групи, що й тут відображена відповідна лексична варіантність, що й підтверджено прикладами.

Безсумнівні висновки дисертантки, що українська мова протягом своєї історії зберігає сему сакральності у слові *отець*, яке постає синоніміїним корелятом щодо священників, пророків, священних та святих осіб і, зрозуміло, є назвою першої іпостасі триєдиного Бога (с. 73).

Цікаві погляди дисертантки щодо розрізняти лексеми *людина* й *чоловік* у різних функціональних стилях української мови. Наукові пошуки Тетяни Михайлівни підтверджують, що означене розрізнення згаданих слів має діяти у всіх стилях української літературної мови, а не лише в науковому та публіцистичному.

У науковій спільноті сучасних мовознавців тривали дискусії щодо унормованості іменників на позначення осіб жіночої статі. У цьому аспекті звертають на увагу спостереження дослідниці, що в Біблії також фіксуються такі лексеми, наприклад, *пророциця* зі значенням «жінка, яка володіє даром пророкування» та «дружина пророка», а також бінарна опозиція *пророциця/лжепророциця* репрезентована в біблійному тексті (с. 88).

Науковим здобутком розділу вважаємо постійне звернення дисертантки до лексикографічних праць, покликання на словникові статті та власні висновки щодо тих чи тих значень лексем, якщо було зафіксовано розбіжність.

Особливо цікавими в дослідженні є судження про лексему *священник*. Погоджуємося з Тетяною Михайлівною, що в українському мовному просторі лексема *священник* активно функціонує, починаючи з XI століття, а наведені в роботі значення словникових статей наступних часових періодів не є тотожними: перше – відображає сучасну церковну традицію, друге – близьке до біблійного значення цього слова (с. 104–105).

Значимими є загальні висновки авторки, які влучно передають основний зміст наукової праці, акцентують на її важливих моментах, є узагальненим підсумком проведеного дослідження. Логічність і виваженість їх свідчить про глибину і значущість наукових пошуків дисертантки (с. 176–179). Поза всякими сумнівами, Тетяна Михайлівна нас переконала, що «лексика розглянутих

тематичних груп в українських версіях Біблії демонструє динаміку лексико-семантичних процесів, зумовлених передовсім різними часовими періодами, стильовими особливостями в системі координат «біблеїзм – загальноновживана лексика – лексика обмеженого використання» (с. 178).

Відрадно, що дисертантка чітко бачить перспективи досліджень у своїй проблематиці.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання матеріалів та результатів дослідження у викладацькій діяльності, особливо для нормативних курсів лексикології, стилістики, історії української мови, теорії та практики перекладу, для розробки і впровадження таких спецкурсів, як «Лінгвокультурологія», «Лінгвістика і міжкультурна комунікація», «Лінгвістика тексту». Матеріали і результати можуть бути також застосовні в лексикографічній практиці при створенні словників і довідників; при розробці навчальної та методичної літератури з лексикології та історії української мови.

Чіткою і переконливою є джерельна база дисертації – матеріалом слугували тексти українських версій Біблії, з яких методом суцільної вибірки відібрано одиниці дослідження. За даними джерел виявлено 129 синонімічних рядів, що репрезентують назви в межах окреслених тематичних груп, зафіксовано 8533 контексти слововживання цих одиниць.

Дисертантка результати дослідження виклала в 5 наукових публікаціях, із яких 4 статті вміщено у фахових виданнях України, 1 – в зарубіжному науковому виданні.

Зважаючи на особливе зацікавлення кандидатською працею і повністю поділяючи наукові погляди Тетяни Михайлівни, усе ж хочемо висловити деякі зауваження, що мають дискусійний і уточнювальний характер:

1. Авторка неодноразово вживає в текстах роботи прикметник *релігійний*, з меншою частотністю використовує лексеми *конфесійний*, *сакральний*. Просимо уточнити, Ви вважаєте згадані прикметники абсолютними синонімами, чи розрізняєте їх. Чи сприймаєте Ви вживання словосполуки *церковна лексика* і в яких випадках? І просимо витлумачити лексему *теологічний*, і чи погоджуєтесь

з твердженнями деяких дослідників, що цей прикметник є абсолютним синонімом до іменника *богослов'я*?

2. Тетяна Михайлівна неодноразово наголошує в дослідженні, що ті чи ті лексеми входять до складу фразеологізмів, наприклад, лексема *утроба* є компонентом фразеологічних виразів *замкнути утробу* 'бути неплідним', *відчинити утробу* 'бути плідним' (с. 110) або в біблійному тексті високою є частота вживання лексеми *око*, щоправда, переважно це слово є компонентом фразеологізмів (с. 118). Хочемо почути від авторки, за якими джерелами визначалася належність цих та інших словосполук до фразеологізмів?

3. Дисертантка в тематичній групі 'назви людини' виокремлює номінації осіб з негативною характеристикою: *користолюбець, п'яниця, злоріка, хижак, душогуб, перелюбник, розпусник, ідолянин, блудодійник, мужоложник*, зазначаючи, що «згадані риси особи не лише засуджувались, а й були перепорою успадкування Царства Небесного. Про це пише апостол Павло у Першому посланні до коринтян: ні злодії, ні *користолюбці*, ні *п'яниці*, ні *злоріки*, ні *хижаки* Царства Божого не успадкують вони! (1Кор.6:10)» (с. 82). Просимо пояснити, за якими критеріями Ви визначали негативну оцінку: за основним значенням, за контекстом тощо? І яку роль, при визначенні негативної оцінки в конфесійному стилі, на Вашу думку, відіграє суб'єктивна оцінка дослідника?

4. Тетяна Михайлівна зауважує, що проведений семантичний аналіз назв хвороб *гарячка, пропасниця* доводить, що це найменування різних хвороб, а не лексичні дублети, як це подає «Словник української мови» (с. 137–138). Ми погоджуємося з дисертанткою, більше того, чи не підтримає нас дисертантка в тому, що лексема *гарячка* має ширше значення «стан організму, що характеризується високою температурою – підвищенням температури тіла більше 38,0 °C при проведенні термометрії в пахвовій ділянці»?

Зазначені міркування аж ніяк не применшують наукової ваги виконаної дисертації, а лише доповнюють та уточнюють деякі дискусійні моменти.

Дослідження пройшло належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Заслуговує на увагу й дбайливе оформлення дослідження, вишуканий авторський стиль наукового викладу матеріалу.

Усе зазначене дозволяє констатувати, що дисертація Ботвин Тетяни Михайлівни на тему: «Українські переклади Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект» є завершеним дослідженням актуальних лінгвістичних студій. Робота відповідає всім вимогам до робіт такого типу, а її автор цілком заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії галузі знань «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 Філологія (українська мова).

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

19.06.2020 р.

Підпис М. І. Навальна
Засвідчую:
Нач. ВК [Signature] [Signature]